

DAVOR RODIN

NOVOVJEKOVNO PORIJEKLO ZNANOSTI O POLITICI

Da bi se moglo govoriti o Marxovom stavu prema znanosti o politici neophodno je odgovoriti na pitanje što je to uopće politologija kao mogući predmet Marxovih refleksija. Dakako određenje politologije, prije svega njena posebnog predmeta a zatim i njenih metoda, potrebno je izvesti u kontekstu novovjekovnog konstituiranja predmeta znanosti o politici.

Tek ako uspije pokušaj jasnog određivanja posebnog predmeta politologije moći će se dati odgovor ne samo na pitanje o Marxovom stavu prema znanosti o politici da ne govorimo o tome postoji li ili ne postoji i neka Marxova politologija, nego će se pomoći okončanju spora o tome je li fenomen političkog mogući predmet istraživanja drugih društvenih znanosti: sociologije, psihologije, ekonomije i slično, ili je naprotiv predmet znanosti o politici do te mjere specifičan da se može dohvatiti samo posebnim metodama politologije.

Ovisno o odgovoru na ovo pitanje moći će se odlučiti o tome može li se o znanosti o politici govoriti u singularu ili pak u pluralu naime o političkim naukama.

No prijedimo na ispitivanje novovjekovnog porijekla politologije.

Veoma je prošireno mišljenje da je suvremenom konstituiranju znanosti o politici kumovala moderna sociologija. U Njemačkoj se u tom smislu kao osnivači politologije rado spominju Hermann Heller, Karl Mannheim, Max Weber, Sigmund Neumann i drugi sociolozi.

Isto je tako veoma prošireno mišljenje da je na suvremeni razvitak i osamostaljenje politologije kao antonomne društvene znanosti utjecao enormni porast utjecaja suvremene države i njena birokratskog aparata na cjelokupni društveni život. U tom smislu rado se navodi da prve konstituirajuće korake nove discipline treba tražiti u kameralistici 18. stoljeća.

Naposlijetku postoje mnogobrojni zastupnici mišljenja da je pitanje modernog konstituiranja politologije zapravo pseudo pitanje budući da politologija spada u red najstarijih već u Platona i Aristotela primjerno utemeljenih disciplina, pa o nekom modernom konstituiranju

politologije može biti govora samo uvjetom, naime samo onda, ako se želi posebno naglasiti razlika između antikne i novovjekovne znanosti o politici.

Sva ova i slična rezoniranja samo izvanjski brane opstojnost politologije i ne odgovaraju na pitanje o biti znanosti o politici, nego naprotiv samo dokazuju njeno empirsko postojanje koje bi trebalo biti garancija opstojnosti i posebnog predmeta te nove znanosti. Nedovoljnost takvog postupka najevidentnije se manifestira u tome što svi rado priznaju da postoji tako nešto kao znanost o politici ali se nikako ne mogu složiti o njenom predmetu – naime o onom segmentu cjelokupnog društvenog bitka koji bi po svojoj biti mogao da bude osvjetljen samo posebnim svijetlom metoda političke znanosti.

Izlaz iz ovih teškoća mogao bi se možda nazrijeti ako se makar fragmentarno upitamo za novovjekovne temelje znanosti o politici, jer tek na tom povijesnom nivou na kojem se konstituiraju i ostale moderne discipline, poput psihologije i sociologije, može postati jasnije i porijeklo politologije, da ne govorimo o tome kako jedino u tom svjetlu ima smisla i pitanja o Marxovu odnosu prema politologiji.

Posebno predmetno područje znanosti o politici konstituira se, po našem sudu, u procesu transformacije novovjekovnih prirodo-pravnih teorija u tehnike neposrednog organiziranja institucijskih oblika cjelokupnog života – dakle ne samo uskog područja političkog u uobičajenom opsega tog pojma.

Da bi se razumjelo zašto se predmet znanosti o politici konstituira upravo na tlu novovjekovnog prirodnog prava, dapače da bi se uvidjeli razlozi zbog kojih suvremena politologija u biti nasljeđuje cjelokupnu problematiku novovjekovnog spekulativnog prirodnog prava potrebno je ukazati na specifičnu bit novovjekovnih prirodo-pravnih sistema koji se razlikuju ne samo od klasičnog rimskog prava nego napose od suvremenog pozitivnog prava.

U razlici prirodnog i pozitivnog prava, tj. u raspadu rimskog prava na pozitivno i prirodno pravo krije se, po našem sudu, rodno mjesto predmeta suvremene znanosti o politici.

Gledano iz današnje perspektive rimsko je pravo predstavljalo neposredno jedinstvo pozitivnog (važćeg) prava i njegove društvene biti. Ono je neposredno reguliralo društvene odnose i istovremeno izričalo bit tih odnosa. U svojoj datosti, zbiljnosti, ono je živo oličenje jedinstva biti i pojave.

Novovjekovno prirodno pravo konstituira se u opoziciji prema klasičnom pravu kako se ono očuvalo u feudalnom poretku. Novovjekovna prirodo-pravna kritika klasičnog prava usmjerena je izvorno na razbijanje ovog jedinstva biti i pojave koja klasično rimsko pravo neposredno utjelovljuje.

Povijesna bit raspada ovog jedinstva koju novovjekovno prirodno pravo samo dovodi do pojma, zbiva se u procesu novovjekovnog samoutemeljenja čovjeka na njegovu umu i njegovu radu.

U onoj mjeri, dakle, u kojoj napreduje građanska revolucija načina proizvodnje života, u toj se mjeri klasično pravo sve jasnije degradira u puko pozitivno važeće pravo koje samim tim dolazi u sve oštrij sukob s novom biti prava s novim društvenim odnosima koji izrastaju na tlu izmijenjenog načina proizvodnje života.

Promatramo li prirodno-pravne teorije od Rousseau-a do Hegela tada vidimo kako se njihovo određenje biti ili prirode prava postepeno sve direktnije suprotstavlja važećem pozitivnom pravu, tj. feudalnoj verziji rimskog prava. Klasično pravo postaje time samo pozitivno pravo lišeno jedinstva s novom biti čovjeka i njegovih novih društvenih odnosa.

Teoretski gledano građanska se revolucija zbiva kao proces raspada klasičnog prava na pozitivno i prirodno pravo.

Ovaj proces raspadanja klasičnog prava doživljava svoj vrhunac i kraj u Hegelovoj *Filozofiji prava* s kojom Hegel dovršava kritiku klasičnog prava, naime izriče definitivnu pobjedu građanske revolucije nad starim režimom. S te pozicije dovršene građanske revolucije Hegelu se za razliku od Rousseau-a pa i Kanta ne radi više o tome da inzistira na opreci prirodnog i pozitivnog prava, feudalnog i građanskog poretka, jer ta je historijska opreka za Hegela već prevladana, stoga se on na tlu te prevladane opreke (dovršene građanske revolucije), na novim građanskim temeljima pokušava vratiti idealu klasičnog prava jedinstvu pozitivnog i prirodnog prava.

Čuvenim stavom: »Sve što je zbiljsko je umno i sve što je umno je zbiljsko«, izriče Hegel novovjekovnu, građansku bit klasičnog prava.

Upravo ovdje u tom Hegelovom povratku klasičnog idealu prava kao neposredno važeće biti otvara se prostor u koji se smješta predmet suvremene političke znanosti.

Naime ukoliko je novovjekovno prirodno pravo nastupilo protiv jedinstva biti i pojave klasičnog prava, utoliko znanost o politici nakon Hegelova povratka na klasične izvore preuzima istu ulogu ali sada s obzirom na novovjekovnu verziju neposredno zbiljskog jedinstva pozitivnog prava i njegove biti.

Pa ipak između novovjekovne prirodno-pravne kritike klasičnog prava i političke destrukcije Hegelove verzije građanskog prava postoji bitna razlika. Novovjekovno spekulativno prirodno pravo uključujući i Hegelov rezime čitave njegove problematike imalo je izrazito kritički karakter. Ono je u svojoj biti bilo revolucionarno, usmjereno protiv starog poretka i njegovih sputavajućih pravnih kodeksa. Suvremena znanost i politika javlja se naprotiv prečesto kao pozitivistička i relativistička opozicija spekulativnim sistemom čudoređa ne otvarajući uvijek horizonte novog povijesnog razdoblja.

Međutim ovakva paušalna ocjena suvremene znanosti o politici još nipošto ne odgovara na pitanje o njenoj biti niti određuje njen predmet.

Pozitivističko rasulo klasične građanske filozofije u ansambel stalno nestajućih novih znanstvenih disciplina: psihologija sociologija, politologija koje se i same cijepaju u niz posebnih psihologija, sociologija (u

politologiji ova tendencija iz posebnih razloga još nije došla do riječi), ukazuju na neke sve očiglednije svjetsko-povijesne tendencije koje povijesno dovode u pitanje građansko prirodno pravo te tako suvremene društvene znanosti nisu tek puka pozitivistička druga strana medalje spekulativnih sistema nego i indikatori izmijenjene svjetsko-historijske situacije.

Razmotrimo ukratko centralnu aporiju spekulativnog prirodnog prava iz koje izrasta potreba za pozitivnom znanostu o politici.

Spekulativno prirodno pravo nalazilo se kronično pred pitanjem usklađivanja teoretske i praktičke sfere jedinstvenog bitka građanske epohe, ili drugačije rečeno pred zadatkom usaglašavanja novovjekovne biti istine i novovjekovne biti slobode.

Naime ukoliko je na tragu Descartanova novovjekovnog utemeljenja biti istine kao evidencije čitav daljnji razvitak novovjekovnog mišljenja nezaustavljivo smjerno konsekvencijama Hegelove apsolutne znanosti i apsolutnog znanja, utoliko je i bit slobode bivala sve radikalnije potiskivana iz političke u teoretsku sferu. Krajnji rezultat ovog potiskivanja praktičke sfere pod teoretsku izrečen je u poznatoj Hegel-Spinozinoj varijanti: sloboda je spoznata nužnost.

Time što je sloboda određena kao spoznaja nužnosti najrazgovjetnije je izrečeno to nasilno ukidanje razlika između teoretskog i praktičkog područja između teorije i prakse u najfundamentalnijem smislu, dakle s onu stranu pukog političkog ili moralnog identiteta čina i misli kako to primjerice zastupa Lukacs u svojoj interpretaciji Lenjinove teorije revolucije.

Novovjekovno prirodno pravo uključujući ponovno i Hegelovu *Filozofiju prava* počiva na ovoj identifikaciji praktičke i teoretske sfere stoga su za sve teoretičare prirodnog prava pravo i politika, a onda i čudoređe mogući jedino kao pravni, politički i čudoredni sistemi.

Što je zadatak pravno-političkog sistema u vidnom polju građanskog spektualnog prava?

Zadatak pravno-političkog sistema jest da na pretpostavkama ukinute diferencije praktičke i teoretske sfere osigura prostor za opstanak građanske osobe.

Taj se prostor mora sistematski osigurati, omediti jer je istovremeno sistematski ugrožen, neomeđen. Iz novovjekovne biti istine kao sistema znanja proizlazi naime nužna konsekvencija o sistemu čudoređa, tj. o sistemu unutar kojeg je sloboda apsolutno regulirana sistemom zakona koji istovremeno izriče bit čovjeka radnika i bit radne zajednice. Drugim riječima pod pretpostavkom apsolutnog identiteta praktičke i teoretske sfere mora se u praktičkoj sferi ipak osigurati formalni prostor za opstanak različitih osoba kao autonomnih samosvijesti.

Dakako taj se formalni prostor ne može utemeljiti nikako drugačije nego tako da se osoba prisilno, tj. u okviru pravno-političkog sistema obuzda u svom posve neformalnom, bitnom nagonu da kao samosvijest teži k apsolutnom, da se dakle nasuprot drugih osoba (samosvijesti) etabilira kao apsolutna osoba ili apsolutni narod.

ricki imperativ građanskog individuuma da spozna pravno-politički sistem u okviru kojeg jedino ima zagarantiran prostor svog individualnog opstanka.

Političko-pravni sistemi javljaju s toga samo kao dinamičke forme koje neprekidno na novim formalnim osnovama osiguravaju taj sve oskudniji prostor slobodnog (dakle formalno slobodnog) opstanka građanskih individuuma.

Samo zbog toga što je na tlu novovjekovnog zbivanja bitka ukinuta razlika između teoretske i praktičke sfere, što je teorija neposredno praktička, a praksa neposredno teoretska, samo zato može primjerice Mannheim tvrditi da je moguća politička znanost o cjelini društva, a ne samo politička znanost ove ili one zainteresirane socijalne ili političke grupe.

Znanost o politici kao legitimna nasljednica građanskog spekulativnog prirodnog prava nastaje i razvija se na tragu stalne sve grozničavije imflacije najrazličitijih lokalno obojenih političko-pravnih sistema koji postaju eminentni predmet proučavanja suvremene politologije. Tako-zvana sociologija politike može se doduše raspitivati za socijalne korijene promjena političko-pravnog sistema ili za takozvani socijalni sadržaj institucionalnih formi kao što druge društvene znanosti mogu zahvatiti neke druge sadržaje no predmet znanosti o politici jest istraživanje formi unutar kojih je moguća suvremena društvena zajednica kao zajednica formalno slobodnih osoba.

Na osnovi ovako određena predmeta znanosti o politici proizlazi da je politologija s jedne strane legitimni nasljednik tradicionalnog građanskog prirodnog prava koje se kao što je pokazano trudilo da poistoveti bit istine i bit slobode, no s druge strane suvremena je politologija bitno suprotstavljena tradicionalnom identitetu praktičke i teoretske sfere koja bitno ugrožava ne samo političku nego i svaku drugu slobodu.

Ako znanost o politici već zna za sve prijetnje koje proizlaze iz identiteta praktičke i teoretske djelatnosti, utoliko ona u političkoj djelatnosti, u neposrednom vođenju takozvane praktičke politike želi osvijetliti one navodno iracionalne momente koji *defacto* predstavljaju zbiljsko ma kako oskudno tlo prakse koja u pozitivnom smislu još nije do kraja teoretski posredovana.

Ako je dakle spekulativno prirodno pravo imalo za svoj program uspostavu apsolutnog identiteta praktičke i teoretske djelatnosti u okvirima takozvane umne zajednice u kojoj je pomiren opći i posebni interes individuuma, onda znanost o politici, ako više nije samo privjesak one prirodno-pravne tradicije, mora raditi na destrukciji građanske ideje o identitetu praktičke i teoretske djelatnosti, na destrukciji onog bitka iz čije biti proizlazi građanska verzija identiteta biti istine i biti slobode.

Znanost o politici istražuje dakle s jedne strane forme političko-pravnih sistema unutar kojih je pod pretpostavkama građanskog radnog pogona za proizvodnju života moguće je uvijek očuvati mjesto za posebni ma kako skućeni samosvojni opstanak osobe. Ako to čini politolo-

gija, može biti sa svojim prijedlozima u tom pravcu neposredno korisna mada pri tom ostaje još posve u okvirima ideja klasičnog građanskog prava.

S druge strane politička znanost mora istraživati sadržaj onih formi pravno-političkog sistema, tj. akte političkog života kako bi mogla odgovoriti na centralno pitanje našeg vremena: zbog čega kroz cijeli novi vijek a napose danas dolazi do tako brzih promjena pravno-političkih sistema, zašto živimo u permanentnoj i sve akutnijoj političkoj nesigurnosti.

Odgovor na ovo pitanje može znanost o politici dobiti samo onda ako se kao filozofija politike radikalno upita za bit novovjekovnog bitka. Iz odgovora na ovo pitanje, u koje ovdje ne možemo ulaziti, postaje jasno zašto je neostvariva građanska ideja ume zajednice ili radikalnije zašto je ideja građanske umne zajednice izravno ne-umna.

Iz svega rečenog proizlazi naposljetku i treći odlučujući zadatak znanosti o politici koji je istovremeno dovodi u blisku vezu s Marxovim nastojanjima, naime osvjetljavanje onih momenata političkog života koji nisu tek puko prilagođavanje ili odupiranje nivelirajućim tendencijama građanskog radnog bitka, nego pozitivno zasnivanje takvih društvenih odnosa unutar kojih osobu neće biti potrebno formalno-sistematski, osiguravati od drugih osoba, gdje će naime pravno politički sistem kao racionalni okvir zajednice biti osiguran zbiljski praktičkom, tj. slobodnom djelatnošću osoba.

Na temelju ove verzije procesa konstatuiranja suvremene znanosti o politici, njena predmeta njenih zadataka nameću se sada neka druga pitanja koja u izvjesnoj mjeri ugrožavaju teze do kojih smo doprli.

Naime navedena tri zadatka politologije (istraživanje formi političkog pravnog sistema, istraživanje neposrednog funkcioniranja političkog života, i zasnivanje novih oblika zajedničkog života) može znanost o politici znanstveno rješavati samo pod pretpostavkom koja omogućuje i samu političku znanost kao teoriju određene prakse, naime pod pretpostavkom da postoji politička, tj. praktička slobodna djelatnost.

Na prvi pogled izgleda da je pitanje pretjerano, ta nismo li u naše vrijeme prije skloni da pitamo: postoji li još bilo koja druga djelatnost osim političke?

Pa ipak pitanje se nameće mimo naše volje, iz logike same stvari. Ako je naime u Hegela zaista došlo do potpunog svođenja praktičke djelatnosti na teoretsku (to u ostalom tvrdi i Marx), što onda politička djelatnost može još biti nego prema jednoj Marxovoj verziji tehnika rukovođenja znanstveno organiziranom proizvodnjom života – tehnologija društvenog pogona koji ne podnosi nikakvu arbitrarnost slobodne političke volje, nego željeznom nužnošću traži, diktira, nameće ne samo oblike pravno-političkih odnosa nego života u cjelini.

Povucimo kratko konsekvencije: Ako je ukinuta razlika između praktičke i teoretske djelatnosti, onda ne može biti ni samosvojne političke djelatnosti i njoj korespondirajuće znanosti o politici, kao što bi primjerice i estetika bila drveno željezo bez umjetničke proizvodnje i um-

jetničkog dobra kao svog predmeta. Umjesto političke djelatnosti i znanosti o politici, može pod pretpostavkom identiteta teoretske i praktičke djelatnosti postojati još samo politika kao tehnika manipuliranja ljudskim materijalom kojoj korespondira politologija kao puka tehnologija te racionalne manipulacije.

No jesu li perspektive znanosti o politici zaista tako crne kao što se to pokazuje iz ovog neočekivanog obrata naše reducirane analize novovjekovne geneze znanosti o politici.

Pokušajmo rezimirati cijelu problematiku. Mi smo u našoj analizi prvo nastojali da u kontekstu evolucije građanskog prirodnog prava situiramo predmet znanosti o politici. No tek što su naslućene neke konture predmeta političke znanosti, odmah su se javili i bitni prigovori koji netom nađeno dovode u pitanje.

Iz bespuća na kojem smo se našli postoje međutim dva moguća izlaza ili barem dvije mogućnosti kretanja, dva puta.

Prvi onaj Manheimov primjerice koji mogućnost utemeljenja politologije kao stroge znanosti vidi upravo u prikazanoj novovjekovnoj identifikaciji praktičke i teoretske djelatnosti koja degradira političku djelatnost na puku racionalnu tehniku za manipulaciju društvom – takozvano znanstveno vođenje politike. Drugi onaj koji bi trebao biti naš, naime put koji teškoće s konstituiranjem političke znanosti njena predmeta vidi prvenstveno kao teškoće konstituiranja nove zajednice. Samo na tragu ovog drugog puta moguća je veza između Marxa i političke znanosti o kojoj se ovdje rasputujemo.

Oba opisana puta kako se vidi bitno jedan drugom proturiječe, po prvom je znanost o politici moguća samo onda kad se dokraja reducira ili po mogućnosti posve iščezne svaka politička djelatnost kao nešto iracionalno po drugom je politička znanost moguća samo kao teoretska svijest o procesu konstituiranja nove zajednice.

Zusammenfassung

DER NEUZEITLICHE URSPRUNG DER WISSENSCHAFT VON DER POLITIK

Der Verfasser versuchte erstens den Gegenstand der Politologie innerhalb den Rahmen der Entwicklung des bürgerlichen Naturrechts einzuräumen. Als er die ersten Umriss des Gegenstandes der Politologie andeutete zeigten sich plötzlich wesentlich Einwende die das kaum gefundene in die Frage stellten.

Die Antwort auf die Frage nach dem Gegenstand der Politologie kann man nach der Meinung des Verfassers doch in zwei Richtungen suchen.

Die erste Richtung verfolgte Karl Manheim der die Möglichkeit der Begründung der Politologie als strenger Wissenschaft gerade in der dargestellten nuzetlichen Identifikation der praktischen und der theoretischen Tätigkeit sah. Diese Identifikation hat nämlich die praktische oder politische Tätigkeit auf die blosse rationale Technik für die Manipulation der Gesellschaft – sogenannte wissenschaftliche Führung der Politik – herabgesetzt.

Die zweite Richtung welche der Verfasser selbst verfolgen möchte sieht Schwierigkeiten mit der Begründung des Gegenstandes der Politologie hauptsächlich als die Schwierigkeiten mit der Begründung einer neuen Gemeinschaft. Nur auf diesem zweiten Wege ist eine Verbindung zwischen Marxismus und der Politologie begründbar.

Die beiden Wege sind wie man sieht schroff gegenübergestellt: nach den ersten ist nämlich die Politologie nur dann möglich wenn die freie politische Tätigkeit als etwas Irrationales vollkommen verschwindet; nach dem zweiten ist die Politologie möglich als das Bewusstsein von dem Prozess der Begründung einer neuen Gemeinschaft.